

KELİMENİN FESÂHATİ VE FASİH DÎVÂNİ ÖRNEĞİ

Ahmet TANYILDIZ*

ÖZET

Sanatkâr eserini icra ederken, duygu ve düşüncelerini, *yerinde söylenilmiş doğru ve güzel sözlerle* ifade etme ihtiyacı hisseder. Söz konusu sanatkâr Divan şairi olunca, bu özellik daha belirgin bir hâl alır. Çünkü Divan şairi, bir kuyumcu titizliğiyle şiir örgüsünü işlemeye çalışır. Klâsik şiirimizde kabiliyet merkezli olmak kaydıyla belîğ ve fasîh ifade, -i'câz derecesi göz önüne alındığında- şairin varmak istediği nihâi nokta sayılabilir. Bundan hareketle çalışmamızda, belâgatın ön koşulu fesâhatin ilk adımı olan, *kelimenin fesâhati* üzerinde durulacaktır. Daha sonra *tenâfür*, *garâbet ve kıyasa muhâlefet* gibi fesâhat kusurları göz önüne alınarak Fasîh Divanı'ndan seçilmiş örnekler değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Belâgat, Fesâhat, Kelimenin Fesâhati, Fasîh Dîvânı.

CHASTENESS OF WORD AND MODEL OF DÎVÂN OF FASÎH

ABSTRACT

Elequent and chaste discourse in our classical poetry providing they are talent-centered could be regarded as the final goal a poet wants to reach when the degree of ellipsis is considered. Within this context, I dwell upon the chasteness of word, the first step of chasteness which is the pre-condition of rhetoric. Next, I discuss specified samples from *Fasîh Divan* taking into consideration chaste defects such as *cacophony*, *strange word and opposition to reconized grammatical form*.

Key Words: Chasteness of word, *cacophony*, *strange word*, *opposition to reconized grammatical form*, *Divan of Fasîh*.

a. Giriş

Anlamda zihinsel uğraşıya ve düşünce yoğunluğuna, söylemde ise seçiciliğe ve ifade mükemmelliğine önem vermekle mükellef olan Divan şairi, bunları sağlayabildiği ölçüde başarılı sayılır. Şair için, vehbî kabiliyetin yanı sıra zihni cehd de son derece önemlidir. Hayâl dünyasında uçuşan anlamları yakaladıktan sonra, ham vaziyette oldukları için belli terbiye sürecinden geçirip muhabata sunmak durumundadır. Aslında, -Fuzûlî'nin ifadesiyle- geceden sabaha fikir deryasına dalıp şiir elması ile söylenmemiş bir söz incisi delmeye çalışan Divan şairi, söylenmiş bir sözün, evvelce söylendiği için; söylenmemiş bir sözün de daha önce söylenmediği için beğenilmediği bir ortamda kendini ifade etmek durumundadır.

Bilim dalı olarak şiire bakan yönüyle belâgat; dağınık hayâl ve ilhamları şiirsel ifadeye büründürerek söyleyiş mükemmelliğini yakalamak için vardır. Dolayısıyla şair, çaba sonucu belâgat ilmine vâkıf olur ve hayâl dünyasında mevcut olan estetik eğilimleri çeşitli sanatsal faaliyetlerden geçirdikten sonra bir kalıba oturabilir.

Ortak kabule göre belâgatten söz edebilmek için, fesâhat ön şartını sağlamış olmak gerekir. Bu bakımdan konuyla ilgili eserlerde ilm-i belâgate geçmeden önce kelime, kelâm ve mütakellimin fesâhati üzerinde durulur. Bu çalışmada, öncelikle esas alınan Fasîh Dîvânı'nda, şairin belâgat ve fesâhat yorumu değerlendirilecek; kaynaklardan hareketle belâgatın ilk adımı olarak adlandırdığımız *kelimenin fesâhati* üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Daha

* Arş. Gör.; Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; ahmedesad@gmail.com.

sonra, kelimenin fasih olması için kaçınılması gereken hususlar değerlendirilip Divân'daki örnekler üzerinde durulacaktır.

b. Yorum

İslâmî düşünceye göre belâgatın zirvesi ilâhî kelâmdır. Şair, sözünü i'câza yaklaştırabildiği oranda belîğdir. Bu da şairlerin, insanlar içerisinde kendilerini *belâgat şekeristânının tütisi* ve *fesâhat gülistânının bülbülü* gibi nitelermelerle tavsif etmelerine vesile olmuştur. Papağan, nasıl ki kısmî konuşma yeteneğiyle hemcinslerine oranla bir nevi i'câza ulaşabiliyorsa, şair de şiirini belîğ ve fasih kıldığı oranda taraf-ı a'lâya yanaşmaya çalışır ve bu yeteneğiyle iftihar eder.

Fasih, kendini bir bülbül olarak tavsif eder. O, hoş terennümlüdür ve her nefeste bin nağme icad eder.(G 51/1)¹ Ayrıca şair, nükteler söyleyen şirin sözlü bir tütüdür. Bu nükteli hâli ve şirin sözlülüğü, yediği belâgat şekerine borçludur(R 2). Şairin şirin nazmında gerçekten bir melâhat vardır. O yüzden kalemin ucu gibi, bu şirin nazmı duyduğu zaman dinleyen de ağzı sulanır(G 71/7).

Seçtiği mahlasından da anlaşılacağı üzere bu konuda iddialı olduğunu belirten şair, dışa ejderha gibi akseden ilmin, elinde bir kalem olduğunu ve kendisinin de *hüsrev-i nazm-ı belâgat* (G 309/4) olarak kabul edilmesini ister. Hüsrevlik, belâgat vadisindeki istiklâliyeti ve rakip tanımamayı gösterir. Çünkü sultan tek olmalıdır. Fasih de nazm ülkesinde tek ve rakipsiz olduğunu iddia eder. Zaten şairin şiirini görenler, dünyaya onun bir benzerinin daha gelmediğini itiraf ederler. Çünkü o, *söz divanının mîridir*(G 172/5).

Şair, *mi'yâr-senc-i cins-i belâgattir* (G 91/5). Yani belâgatın değerini, ölçüsünü belirleyen kişidir. Zamanında hangi kelâmın belîğ olup olmadığını belirleyen kişidir. Bununla beraber, kendisinden sadır olmuş bütün ifadelerin, belâgat terazisinde ölçülüp değeri takdir edildikten sonra muhataba ulaştığı da ifade edilmek isteniyor. Bunun içindir ki, şair devamında *nazmum tamamıyla şairânedir*, demektedir.

Fasih, belâgatte taraf-ı a'lâdan maksat, ilâhî kelâm olduğunun bilincindedir. *Nazm-ı belîğ* icat etmek için Sultân-ı ezelden *yarlıg* aldığını ifade etmesi de bu yüzdendir (R 67). Şairi söyleten Sultan-ı ezel olduğuna göre sözleri de belîğâne olacaktır. Bu yönüyle şair kendini, diğerlerinden daha üstün bir konumda düşünmektedir. Bunun için, şairin dostları, şiirlerini mucize olarak kabul ederlerse şaşılmalıdır. Çünkü o sözler, Fasih'in söz süsleyen kaleminin eseridir(G 147/5).

Şairin sözü ve kalemi, fesâhati yönüyle bütün cihâna ün salmıştır. Bu bakımdan kalem cevher saçıcıdır ve ne kadar övülse azdır(G 387/5). Bazen kalem keskin bir kılıçtır. Kalemin etkileyciliği (fesâhati) sayesinde şair, *fenn-i fesâhati* zabt etmekten çekinmez(G 438/6).

Fasih, şiirinin fesâhatini belirtmek için *pâk* ibaresini kullanır. Pâk, kirli ve eksikten münezzeh olan demektir. Bir kelâm, hatalardan, çirkin ifadelerden, galiz tabirlerden, yapı ve biçim eksikliklerinden arınarak fasih olabilir. Fasih de, usta ifadeye muktedir olduğunu söyleyip, her kişinin kendisi gibi *pâk-gû* olamayacağını iddia eder(G175/5). Ayrıca, tabiatını nazif ve üstat olarak tavsif eder. Bu temiz ve usta kabiliyetten de *şi'r-i pâk* peydâ olur. Sıradan bir kişi buna muktedir olamaz(G 230/5).

Şiiri yüceltmenin ve ifadeyi etkileyici kılmanın yolu, bir meleke ve aynı zamanda bir bilim dalı olan belâgatle mümkün olacaktır. Nitekim şair de bu yeteneğe sahip olmak için, ümit gözünü belâgat sürmesi ile güçlendirmek ve aydınlatmak ister(G 30/5).

¹ Çalışmamızda ele alınan örnekler, "ÇIPAN, Mustafa, *Fasih Divânı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2003." kaynağından alınmıştır. Simgelerden ise "G" gazeli; "R" rubaiyi; "K" kasideyi; "M" mesneviyi; "TB" terki ve terci-i bendi; "Kt" kıt'ayı göstermektedir.

Hâl böyle olunca, söz konusu ilmin ilk basamağından başlamak mecburiyetimiz vardır. İlk basamak fesâhattir. Fesâhatin de ilk basamağı, kelimenin fasîh olmasını sağlamaktır.

c. Teori ve Örnekler

Zihni yormadan, kulağı tırmalamayan en uygun kelimelerle merâmı ifade etmeye vasıta olan fesâhat, tecrübeye dayanan bir bilim dalıdır. Bir kelime veya kelâmın fasîh olma ölçütü; söylenmesinde ve dinlenmesinde zevk alınması, anlamının açık, dil kurallarına uygun ve zamanın estetik zevk sahibi edipleri tarafından kullanılıyor olmasıdır. Kelâmın mükemmelliğini sağlamak için, hâlin gereğine en uygun fasîh ve selis ifadeleri kullanmak esastır. Bir kelâm, ne kadar fasîh de olsa, hâlin gereğine uygun değilse eksik sayılır. Yine bir kelâm, hâlin gereğine uygun olduğu halde, anlatılmak istenen merâmı karşılayacak nispette fasîh değilse, hatalı addedilir. *Avamın anladığı, havassın da meziyetini takdir ettiği ifadeler, fasîh kelâmlardır.*²

Divan şairi, ifadede fesâhati sağlayabilmek için çabalamak durumundadır. Kelâmdaki her kelimenin ses değerine ve vezne katkısına baktıktan sonra, ifade zorluğuna yol açabilecek kullanımlardan da kaçınmak zorundadır. Yekta Saraç bunu, *seçme ve birleştirme* kavramlarıyla açıklar. Yani sanatkâr, önce bütün kelimeleri tek tek seçtikten sonra kurallara riayet ederek sanatlı bir biçimde terkibe ulaştırır.³

Belâgat ilmini konu eden eserlere göre, fesâhati sağlamak için kelimedeki, kelâmda ve mütekellimde kusur bulunmamalıdır. İncelememizin konusunu teşkil eden kelimenin fesâhatinde istenmeyen kusurlar; tenâfir-i hurûf, kıyasa muhâlefet ve garâbettir.

c.1. Tenâfir-i Hurûf

Kelimedeki benzer seslerin kulağı tırmalayacak şekilde bir araya gelmesinden doğan fesâhat kusurudur. Çoğunlukla çıkış yerleri birbirine yakın veya uzak olan harflerin bir arada kullanılması, bu duruma sebebiyet verir. Ancak kaynaklar, seslerde tenâfirin olup olmadığını belirlemede, temel ölçünün mahreçten ziyade edebî zevk olduğu konusunda hemfikirdirler. Ahmed Hamdî, “tenâfirden maksat, bizim dilimizdeki ses uyumsuzluğudur. Yoksa ecnebî lisanlarının ekser kelimâtı bize ve bizimki onlara mütenâfir görünür.” demekle beraber *gül-geşt-i heşt behişt* gibi içinde Türkçe kelime olmayan bir örnek verir.⁴ Ancak bu ifade, dilimize yerleşmiş yabancı kelimeleri barındırır. Osmanlı Türkçesinin diğer dillerden tevârüs ettiği zengin kelime dünyasının bir nevi dışavurumu olan söz konusu cümlelerin, Türkçe bir ifade olarak algılanması makul karşılanmalıdır. Bir anlamı, sadece mütenâfir harflerden oluşan kelimeler karşılayabiliyorsa onu kullanmakta zaruret vardır. Dolayısıyla bu ifadeler fesâhat kusuru olarak algılanmamalıdır.⁵

Fasîh Divânı’nda mütenâfir olduğunu düşündüğümüz örnekler şöyle sıralanabilir:

Laht laht itdürdi ceyb-i şabrımı fûrkat baña G 7 / 1a

Mısradaki ikilemeyi oluşturan *laht* kelimesi, parça, cüz anlamındadır. Şair bu tercihiyle, özellikle ikileme olarak kullandığı için tenâfir oluşmuştur.

Bir *mi nakkaş* kitâbdır güyâ G 12 / 5b

² Kılıç, Atabey, *Ahmed Hamdî-Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî*, Laçin Yayınları, Kayseri 2007, s. 20; Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, (Haz. Turgut Karabey, Mehmet Atalay), Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 4.

³ SARAÇ, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Bilimevi Yayınları, İstanbul 2000, s. 22.

⁴ Kılıç, a.g.e., s. 22-23.

⁵ Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri(Belâgat)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s. 27.

Münakkaḥ kelimesi, seçilmiş, güzide demektir. “k” sesinin tekrarlanması ve sonrasında “h” sesinin yer alması tenâfür doğurmuştur.

Niyâz ile ne mümkün râm ola ol *tünd-hû*-meşreb G 20 / 3

Mısradaki tünd-hû ibaresi birleşik bir kelimedir. Kelimede, “d” sesinden sonra gelen “h” ünsüzü söyleyişi zorlaştırmaktadır.

Biz *huşk-sâl*-i miḥnet ü ğam mübtelâsiyuz G 25 / 3a

Bu ibare, kıtlık, kuraklık yılı anlamındadır. “h” ünsüzünden sonra “ş” ve “s” ünsüzleri tenâfürü doğuran harflerdir.

Vüfûr-ı şıdk-ı şehâ mücid-i fedâ mı olur G 68 / 6b

Genişlik, bolluk anlamındaki bu kelime, çıkış yerleri yakın olan “v”, “f” sesleri söyleyiş zorluğuna sebep olmaktadır.

Bu *garḳagâh*da âzâr-ı rûzgâr nedür G 79/3b

Bu ifade, gark olunan, batılan yer anlamındadır. Kelimede “ğ”, “k” ve “g” sesleri çıkış yerleri yakın sesler olduğu için tenâfür oluşturmaktadır.

Her dem nesîm-i *şubḥgeh* pürsişüñ nedür G 78/1b

Mısradaki şubḥgeh kelimesinde “ş” ve “h” harfinden sonra “g” sesi, ifade zorluğuna yol açmaktadır. Çıkış yerleri uzak olan “h” sesinden sonra “h” sesinin kullanılması da söyleyiş güçlüğüne sebep olmaktadır.

Âbdâr olsa n’ola *nev-bâvesi* naḥl-i dilûñ G 167/4a

Mısrada, “v” ve “b” dudak ünsüzleri bir arada olduğu için söyleyiş zorluğuna sebep olmaktadır.

Ġamuñ dil-ḥânesine geldüğinden ḥaylî *maḥzûzuz* G 215/4a

Mısrada, “z” sesinin fazla kullanımından kaynaklanan tenâfür vardır.

Bu *lağz-geh*de olanlar bürehne-pâ düşmez G 180/3b

Çıkış yerleri yakın olan “g” ve “ğ” sesleri beraber kullanıldığı için tenâfüre sebep olmuştur.

Aşağıdaki mısralarda, bir arada kullanılan “k” sesleri kelimelerde tenâfüre sebep olmaktadır:

Kulḳul-i minâ-yı mey envâc -ı ḥâlet şerḥ ider G 149/2b

Gören bî-çâreler âvâze-i *kuḳkuḳ* kıyâs eyler G 154/3b

Ol serv-i nâz *ḳankı* çemende çemân ider G 132/4b

Aşağıdaki mısrada, “e” “s” seslerinin bir arada kullanılmasından dolayı oluşan söyleyiş güçlüğü tenâfüre sebep olmaktadır:

Mümkün olsa naḥl-i bâlâ ḳadd-i yâra *dest-res* G197/5b

Olam Fasîh gibi ‘*özr-h’âh*-ı cürm ü vebâl K II/31b

Mısrada çıkış yerleri uzak olan “z” ve “z” sesleri ve “h” ve “h” sesleri söyleyişi zorlaştırdığı için tenâfüre sebep olmaktadır.

Aşağıda yer alan ilk mısradaki “r” sesleri söyleyiş güçlüğüne sebep olurken diğer mısrada çıkış yerleri yakın olan “s” ve “z” seslerinin bir arada kullanılması tenâfüre sebep olmuştur:

Biz *durğurruz* ister isek âb-ı revânı K4 / 8a

Lâ-yüs’el ile ‘aklımuza *telsiye-zâyuz* K4 / 19b

Vîrân-künc-i **hânumânımızdur** M7 / 40b

Mısrada “n” ve “m” sesleri bir arada çokça kullanıldığı için tenâfüre sebep olmuştur.

c. 2. Kıyâsa Muhâlefet

Kelimenin, edebî zevk sahibi kişilerin kullanım biçimlerine ve özellikle dil kurallarına uymaması hâlidir. Divan şiirinde bu tür hatalar, kelimelerin vezne uygun olup olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu kusurlar kaynaklardan hareketle şöyle sıralanabilir:

- Harf sertleşmesine ve yumuşamasına uymamak.
- İnce ve kalın sedalı sesleri karıştırmak.
- Düz ve yuvarlak sesleri birbiri yerine kullanmak.
- Şeddeli harfi şeddesiz okumak.
- Kelimeye harf veya hareke ilâve etmek.
- Arapça çokluk bildiren kelimelere Türkçe çokluk eki getirmek.
- Fiil veya fiilimsilerin çekimlerine ait hatalar yapmak.
- Farklı dil yapılarına göre kelime ve tamlama kurmak.⁶

Divan şâiri, şiirinin teorisini sağlam bir zemine oturttuğu için umumiyetle bu fesâhat ihlaline düşmez. Aşağıdaki örneklerde, kelimelerin kullanılış biçimleri, vezne bağlı bir seyir izlemektedir.

-Şeddeli harfi şeddesiz okumak.

Çeşm-i **ümidî** rüşen-i kuhl-i belâgat it G 30 / 5

Kelimenin asıl hâli “ümmîd”dir. Vezin gereği “mef’ülü” tefilesini bulmak için, bir “m” sesi düşürülmüştür. Aşağıdaki örneklerde de vezin gereği, şeddeli, yani çift ünsüz barındıran harfler, şeddesiz okunmaktadır:

Terennüm eylese yâd-ı **ha** l-ı lebüñle Faşîh G 179/5a

Faşîh şâhib-i ser-maye-i **dikân**-ı hîred yok
Odur ki gevher-i nuţkum **dir**-i maķâlüm alınmaz G 185/5

Her nokta aña bir **dir**-i yektâ-yı ma’ânî K3 / 13b

Benzer **ha** l-ı nevle la’l-i yâra M4 / 4b

-Kelimeye harf veya hareke ilâve etmek.

Aşağıdaki “mihir”, “tıfl” örneklerinde, yine vezin gereği kelimelere bir ünlü ses eklenmiştir:

Sipih-r-i **bi-mihir** kim sine-i bî-kîne düşmendür G 97/1a

Görmeyince ol **mihir-ruhsân** dil gün görmemiş G 207/3b

Tıfildur korçar almaz ağzına fülful kıyâs eyler G 154/4b

Görüldüğü gibi, ümîd, hat, dūr, mihir, tıfl gibi örnekler vezne göre şekillenmişlerdir. Değnilmesi gereken diğer bir nokta da söz konusu kelimelerin konuşmadaki söylemleridir. Konuşma dilinde bu ve benzeri ibarelerin, aslı şekliyle beraber, yukarıdaki biçimleriyle de kullanılması olağandır.

c. 3. Garâbet

Anlamı açık olmayan ve sık kullanılmayan kelimeler garâbete sebep olur. Kullanılan kelimelere kulağın aşına olması gerekir. Böyle olmadığı takdirde kelimeyi anlama zorlaşacağı gibi, dinleme zevki de bozulur. Lügatte anlamı olsa bile, bir kelimenin alışılmamış ikinci anlamıyla kullanılması fesâhat kusurudur. Hatta sınırlı sayıda kişi tarafından anlaşılan bir kelime, söylenişi kulağa hoş gelse bile garâbeti doğurur. Garâbeti doğuran sebepler, farklı olduğunu

⁶ Ahmed Cevdet, a.g.e., s. 5; Kılıç, a.g.e., s. 22; Bilgegil, a.g.e., s. 35-38; Saraç, a.g.e., s. 38.

muhataba hissettirme çabası, bilgiçlik taslamak veya özentidir. Ancak bir bilim dalı ile ilgili terimler ve söylenmek isteneni karşılayacak başka bir ifadenin olmadığı durumlarda kullanılan garîb ve vahşî kelimeler, fesâhat kusuru sayılmamalıdır.⁷

Bilgegil, garâbetin tasnifini şu şekilde yapar:

1.
 - a. *Garîb-i Hüsn*: Söylendiği zaman fasîh olan, ancak günümüzde terkedilmiş ibarelerdir.
 - b. *Garîb-i Kubh*: Hiçbir devirde benimsenmeyen lafızlardır.
2.
 - a. *Muvâfık Garâbet*: Zaruret durumunda kullanılan garîb kelimelerdir.
 - b. *Muhâlif Garâbet*: Zaruret olmaksızın kullanılan garîb kelimelerdir.
3.
 - a. *Zâtî Garâbet*: Hem alışılmamış hem de anlamı açık olmayan kelimeleri kullanmaktır.
 - b. *Ârızî Garâbet*: Alışılmış kelimelerin yersiz kullanılmasından doğan garâbettir.
4.
 - a. *Mehcûr Garâbet*: Terk edilmiş sözlerin kullanılmasından doğan garâbettir.
 - b. *Menfûr Garâbet*: Galiz ibare ve müstehcen lafızların kullanılmasından doğan garâbettir.⁸

Kaynaklara göre edebî metinlerde rastlanan garâbet örnekleri, şöyle sıralanabilir:

- Zamanla terkedilmiş(=mehcûr) Türkçe, Arapça veya Farsça ibareleri kullanmak.
- Bazı söylem ve anlamlarıyla hâlâ yaşamakta olan lafzı terk edilmiş söylemle ifade etmek.
- Sınırlı sayıda edibin rağbet ettiği kelimeleri kullanmak.
- İlmî terimlere çokça yer vermek.
- Müteradif kelimelerden uygun olmayanı kullanmak.
- Bazı mürekkep sözleri tercüme etmek.
- Benimsenmeyen yeni kelimelere(=neologism) yer vermek.
- Teknik terimler dışında çokça yabancı terkip ve kelime kullanmak.⁹

Yukarıdaki değerlendirmeler çerçevesinde, Fasîh Divânı'nda yer alan örnekler aşağıdaki gibidir:

-Arkaizm: Zamanla terkedilmiş(=mehcûr) Türkçe, Arapça veya Farsça ibareleri kullanmak.

Sultân-ı ezelden almışumdur *yarlıg* R 67

Bu ifade, fermân, irade anlamındadır. Şair divanında fermân kelimesini de kullanır. Ancak bu ifade sadece bu örnek ile sınırlıdır.

Raķibe itmegil ķand-i ĥitâb-ı ŧehd-i *ümmîz*ün G 206/4a

Aslı ümmîd olan bu ibare, Eski Anadolu Türkçesi döneminde “ümmîz” olarak yazılmış ve okunmuştur. Şair, diğer örneklerde “ümmîd veya ümîd” biçiminde söylediği ibareyi, yukarıdaki örnekte “ümmîz” şeklinde ifade etmiştir.

-Bazı söylem ve anlamlarıyla hâlâ yaşamakta olan lafzı başka bir kelime ile ifade etmek.

Olsun mı *pejmürde*-i ğaflet bahâr-ı ‘ömr G 103/1b

“Pejmürde” ibaresi dilimizde daha çok “pejmürde” biçimiyle tercih edilmektedir. Kaynaklarda “pejmürden” masdarından türetildiği belirtilmektedir. Ancak bu ibare de, “pejmürden” kelimesinin alt maddesi olarak geçmektedir.¹⁰

⁷ Ahmed Cevdet, a.g.e., s. 4; Kılıç, a.g.e., s. 22; Bilgegil, a.g.e., s. 31; Saraç, a.g.e., s. 38.

⁸ Bilgegil, a.g.e., s. 33-35.

⁹ Kılıç, a.g.e., s. 22; Bilgegil, a.g.e., s. 31-33; Saraç, a.g.e., s. 38.

-Az rağbet edilen kelimeleri veya benimsenmeyen yeni kelimeleri kullanmak.

Bu husus, Divan şiiri bağlamında tartışmaya açıktır. Garâbet, devrin edebî dilinde geçerli olan kurallara bağlıdır. Divan şiirinin kelime hazinesine yabancılığımız da göz önüne alındığında, bu konuda yargı koymanın zorluğu ortaya çıkacaktır.

Her dem nesîm-i şubhgehe *pürsîş*ün nedir G 78/1b

“Pürsîden=sormak” masdarından türeyen kelime soru anlamındadır. Bu kelimenin müterâdifi olan “suâl” kelimesi daha çok tercih edilmektedir.

‘Ârifün *cemmâze*si bâng-i ceres bilmez nedir G 88/3b

Cemmâz, aceleci, tîz-rev anlamındadır. Bu kelimeye divanda bir defa kullanılmıştır.

Dâğ dâğ idelüm cismümüzi
İdelüm çeşmümüzi *hün-pâlâ* TB V/2

Bu kelime, pâlâyiden(=süzme, tasfiye etmek) masdarından türetilmiştir. Gözü hün-pâlâ kılmak, kan ile safileştirmek anlamında düşünülebilir. Bu kullanıma sık rastlanmadığı için garîbdir diyebiliriz.

Şaldılar bir *sa‘ve*-i miskîne iki şâh-bâz G 160/3b

Şa‘ve, serçe veya ona benzeyen bir kuş türüdür. Bu kelime, pek kullanılmadığı için garîb olarak düşünülebilir.

d. Sonuç

Bir şairin fesâhati üzerine değerlendirme yapabilmek için, devrin edebî dilini, sosyal ve kültürel hayatını, edebiyat dünyasında rağbet edilen üslûpları yeterince tanımak icap eder. Ancak, şairin yaşadığı sırada Divan şiirinin teorik alt yapısına ışık tutan konu ile ilgili eserlerin sayısı ve günümüzden XVII. yüzyıla, daralmış çerçeveden bakan bir gözün değerlendirmesi, sağlıklı yorumları güçleştirebilmektedir. Özellikle, zamanın edebî zevkini yansıtan garâbetten arındırılmış ifadelerin belirlenmesi, günümüz araştırmacısı için bir muamma sayılabilir.

Çalışmamızda, -bu düşünceler de göz önünde bulundurularak- belâgat içerikli eserlerden hareketle; kelimenin fesâhatini sağlamak için kaçınılması gereken tenâfûr, kıyâsa muhâlefet ve garâbet gibi kusurlar üzerinde durulmuştur. Fahriyye beyitlerinde belîğ ve fasîh olduğunu belirten ve Esrâr Dede’nin de ifadesiyle “sözü *el-hak hâlık-ı zâtü’l-belâga*” olan Fasîh Dede’nin Divânı, bu çerçevede taranarak, şairin söz konusu fesâhat kusurlarına düşüp düşmediği belirlenmeye çalışılmıştır. Yukarıda verilen örnekler, hacimli bir eser olan Fasîh Divânı’nın kelime açısından fesâhate uygunluğu konusunda bir yargı belirtemeyecek kadar az olsa da fikir verme açısından önemli ipuçları taşımaktadır. Kelime düzeyinde fesâhat kusurlarını taramaya çalıştığımız bu eserin, hacmi de düşünüldüğünde, eserde yer alan örnekleri, son derece makul karşılamak gerektiği kanaatindeyiz.

Şairin belâgat ve fesâhat ile ilgili fikirlerine, çalışmanın girişinde değindiğimiz için tekrara ihtiyaç duymuyoruz. Yukarıdaki örneklerden ve söz konusu fikirlerinden hareketle Fasîh’in, belâgat ve fesâhat ilmini bilen mutasavvıf ve âlim bir şair olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

¹⁰ Amîd, a.g.e., C I, s. 466.

KAYNAKÇA

- Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, (Haz. Turgut Karabey, Mehmet Atalay), Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- AMÎD, Hasan, *Ferheng-i Fârisi-i Amîd*, Müessese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, Tahran 1381.
- BİLGEGİL, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri(Belâgat)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- BOLELLİ, Nusreddin, *Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri, Arap Edebiyatı*, Üçüncü Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- ÇIPAN, Mustafa, *Fasîh Dîvânı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2003.
- DAĞLAR, Abdülkadir 2007, "Klasik Türk Edebiyatı Şerh Geleneği ve Hacı İbrâhim Efendi'nin Şerh-i Belâgat'ına Dâir", *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/2, Spring, S. 2, www.turkishstudies.net, p. 161-178.
- ERÜNSAL, İsmail, "Mu'idi'nin Miftahu't-Teşbih'i", *Osmanlı Araştırmaları*, S. VII-VIII, İstanbul 1988.
- KANAR, Mehmet, *Büyük Farsça Türkçe Sözlük*, Birim Yayınları, İstanbul 1998.
- KILIÇ, Atabey, *Üskübî'nin Şerh-i Telhîs'i*, (Basılmamış yüksek lisans tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1990.
- KILIÇ, Atabey, *Ahmed Hamdî-Belâgat-i Lisân-ı Osmânî*, Laçın Yayınları, Kayseri 2007.
- KILIÇ, Atabey, "Altıparmak Mehmed Efendi ve Şerh-i Telhîs-i Miftâh'ında Şerh Metodu", *Turkish Studies-Türkoloji Araştırmaları (Tunca Kortantamer Özel Sayısı 1)*, (Ed. Atabey Kılıç-Sibel Üst), volume 2/3, Summer 2007, s. 332-339.
- KILIÇ, Hulûsi, "Belâgat", *DİA*, c. V, İstanbul 1992, s. 380-383.
- Mütercim Asım Efendi, *Burhân-ı Katı*, (Haz: Mürsel Öztürk-Derya Örs), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- ONUR, Esra, "Mecâmî'ül-Edeb'in Usûl-i Fesâhat Kısmı", *I. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Tunca Kortantamer Hatırasına)*, 25-26 Mayıs 2007 Kayseri.
- PAKSOY, Kezban, "İbradılı Mehmed Şükrî'nin İlm-i Belâgat'ı", *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu*, 25-27 Nisan 2007, Erzurum.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2004.
- SARAÇ, M. A. Yekta, "Türk Edebiyatında Belâgat ile İlgili Yazılan İlk Türkçe Eserlerin Değerlendirilmesi", *I.Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, Kayseri 12-13 Nisan 2001 Bildiriler*, c. II, Kayseri 2001, s. 641-649.
- SARAÇ, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Bilimevi Yayınları, İstanbul 2000.
- SUMMAK Abdülkadir, *Miftâhü'l-Belâga ve Misbâhü'l-Fesâha*, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa 1999.
- ŞAFAK, Yakup, *Süruri'nin Bahru'l-Maârif'i ve Enîsü'l-Uşşâk ile Mukayesesi*, (Basılmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1991.
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2002.
- ÜLKEN, Fatih, Şeyh İsmail Ankaravî'nin Miftâhü'l-Belâga ve Misbâhü'l-Fesâha'sı, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1990.

- YETİŞ, Kâzım, *Talîm-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiđi Yenilikler*, AKM Yayınları, Ankara 1996.
YETİŞ, Kâzım, *Belâttan Retoriđe*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006.